

naći brojni nedostaci, nisam npr. odredila što je zapravo „nadrećenićna cjelina”, da li jedino zbir dviju susjednih rećenica, ali sam prije svega željela nagovijestiti nove mogućnosti u opisu međudnosa jezićnih elemenata podrobnija obrada kojih tek predstoji.

Zasada možemo ustvrditi da su forićki odnosi logićko-semantićke naravi, a time i jedna od znaćajki teksta na logićko-semantićkoj razini; pomoću njih se uspostavljaju semantićki odnosi koji nadilaze znaćenjsku strukturu pojedine rećenice i na taj naćin gradi semantićka koherentnost, odnosno semantićka kohezija teksta.

Na logićko-gramatićkoj se razini upravo na temelju anaforićkih ili kataforićkih odnosa može ustanoviti kako se grade mikrostrukture, odnosi međ susjednim rećenicama, i makrostrukture koje se temelje na posrednim odnosima u tekstu.

Zadovoljavajući opis i sustavni prikaz ovih odnosa pridonijeli bi i rješenu jednog od osnovnih problema tekstualne lingvistike – razotkrivanju i opisu unutrašnje, kontekstualne jezićne strukture teksta.

S a Ź e t a k

Zrinjka Glovacki-Bernardi, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 801.56:808.62, izvorni znanstveni ćlanak, primljen za tisak 8. sijećnja 1986.

On the Structure of Some Relations in Transphrastic Units

The article deals with some possibilities of structuring cataphoric and anaphoric relations on the transphrastic level and defines them as a characteristics of the semantic cohesion and elements of the micro- and macrostructure of the text.

IZLAGAĆI I SLUŠAĆI U VREMENSKOM PROCJEPU

Zrinka Babić

Sjedim pa danima gledam naš televizijski program. Sve sami analfabeti! Gotovo nitko ne zna ništa napamet reći. I ono što ćitaju, mućaju! Nemaju pojma o jeziku, o sintaksi, o naglasku! Deklamira se kao u osnovnoj školi. Nemamo govornika koji bi sjeo pred ekran i govorio napamet o nekim stvarima, koje nas, dabome, zanimaju, govorio a da ne ćita i ne zamuckuje. I kad bi ćovjek nešto o tome napisao, ne bi svakako dobro prošao, a trebalo bi o tome oštro i beskompromisno pisati i govoriti. Nismo ni gluhi ni slijepi, gledamo mi i inozemne televizijske programe i slušamo radio.

M. Krleža, 14. travnja 1975.

UVOD

Znanstveni i stručni skupovi namijenjeni su osobnom upoznavanju ljudi koji se bave istim, slićnim ili srodним područjem kako bi jedni druge obavijestili što i kako rade. Tako svatko od njih može saznati o trenutaćno proućavanim problemima u struci.

dobiti cjelovit pregled. Praćenje objavljenih radova ne uspijeva to nadoknaditi, pogotovo u nas gdje izdavačka djelatnost neoprostivo kaska za stvaralačkom pa i sami autori katkada nadržavaju ili čak zaboravljaju vlastita djela kad im izađu za pet, deset ili više godina, katkada izlaze čak posthumno.

U pismenom komuniciranju čitatelji većinom ostaju samo primaoci poruke, nema povratne komunikacije piscu djela, članka. Ako mu se tko i obrati, čini to privatno, znatno rjeđe javno, no tada je vrijeme velika prepreka koja propušta uglavnom samo značajne napomene, koje su i autor i urednici ocijenili dostojnima papira i publike. Javno se dopisivanje o objavljenim stručnim i znanstvenim tekstovima uglavnom svodi na prikaze, katkada potakne kolege da objave svoje stavove, a rijetko se razbujaju polemika.

U usmenom komuniciranju na skupovima osobno obraćanje izlagaču u načelu je javno čak i kad se razgovara nakon završetka službenog dijela, npr. na hodniku, jer se obično netko jednostavno pridruži i sluša. Usmeno obraćanje dopušta svakojake, čak i najbanalnije primjedbe i pitanja. Zapravo i nema apsolutnog kriterija što banalno jest, a što nije, pa tako i kakva usputna primjedba može postati značajan stručni poticaj.

Funkciju osnovnog obavještanja tko se čime bavi skupovi redovito obavljaju, čak ako su u svakom drugom pogledu neuspjeli. Međutim, glavčina te obavijesti vidljiva je već iz tema i sažetaka izlaganja što se sudionicima dijele prije početka. Na dobro pripremljenim skupovima tiskaju se ili umnožavaju i čitavi referati. Bilo bi idealno da prije svakog skupa sudionici mogu pročitati i proučiti tekstove kako bi bili što sposobniji za razgovor s izlagačem. Međutim, neki to organizatori ne čine, i to ne zbog tehničkih razloga – kasno pristizanje referata, veliki troškovi, nedostatak opreme i slično – nego iz straha da bi to odbilo slušače (!).

Teško skupu koji tiskani referati ozbiljno ugrožavaju! Jer preskupo je i novčano i vremenski ako osnovna obavijest ostane jedini smisao. A mnogi izlagači doista posrću pod teretom vlastitog teksta. Kad se dogodi da je izlagač potpuno zamjenljiv svojim napisanim referatom, ili još gore, kad je pisani tekst privlačniji od njegova izlaganja, skup postaje tortura za slušatelje, a jad za izlagača, čak ako toga jada sam i nije svjestan.

Izlagači se kao tipovi mogu poredati u niz koji počinje čitačem običnim, a završava improviziranim govornikom. Obični čitači ili čitači-ozvučivači nabijaju izlagačko vrijeme obavijestima tako gusto da ih slušatelji tek uz velik trud mogu donekle razrijediti kako bi shvatili o čemu je riječ. Improvizirani pak govornici vrijeme vuku unedogled jer ga tek povremeno opskrbuju obavijestima, u tom im rastezanju vrijeme često puca. Tek marljivi slušači skupljaju obavijesne djeliće u cjelinu prepunu šavova i nepravilnosti. Ali zato su i samosvjesniji i površniji slušači u vremenskom procjepu kada je govornik lutao za sadržajem ili izrazom otišli u neko cjelovitije vrijeme, vrijeme mašte ili drugih zbivanja (npr. ćaskanja u predvorju).

ČITANJE NAGLAS

Neki ljudi na skupovima glasno čitaju svoje tekstove s jedinim ciljem da slova, interpunkcijske znakove i veće bjeline pretvore u zvukove i tišine. U pretvaranju bjelina u tišine znaju griješiti jer bjelinama češće odgovara zvukovna promjena pa su njihove

tišine znak okretanja stranice ili prelaska u novi red – dakle, sasvim negovorne, tj. izvan-govorne radnje. U čitanju im je tekst središte njihova trenutna svijeta, prema njemu su okrenuti i tijelom i zvukom. Na primjer, intonacija im razrješenje čeka u točki, zarezu ili kraju retka pomno prateći svaku i najdužu rečenicu. Zato se takvi čitači mogu nazvati čitači-ozvučivači.

Kakav je utjecaj negovorne radnje kao što je baratanje tekstem u izlaganju na javnim skupovima jasno, a slikovito može pokazati primjer s glazbenih nastupa. Sjetite se solističkih koncerata na kojima su pijanist ili violinist svirali iz nota. Njihovo je sviranje moglo biti izvrsno, ali je uz njih bila i jedna smetnja – onaj drugi čovjek na pozornici: okretač nota. Nepoznat. Netko tko je sjedio bok uz bok s izvođačem, pažljivo pratio note jednako kao i sam glazbenik, bivao sve usredotočeniji što se približavalo zadnje crtovlje i onda ste i vi i on, a možda i glazbenik, jedva čekali da dođe onaj spasonosni lagani trzaj glave kao znak okretaču da treba obaviti svoju jedinu pozorničku dužnost: dizanje, okretanje, sje-danje! Ako ste sjedili u prvim redovima, sigurno vam je ta mala aktivnost oduzimala bar nešto od glazbenih užitaka: uz ritam skladba bio je uključen i sasvim proizvoljan ri-tam završetaka i početaka notnih stranica.

Čitači-ozvučivači grčevito se drže napisanog teksta kao da im je on grana spasa, iako znaju što su napisali. Oni su morali razmišljati o sadržaju, prikupiti podatke, pronalaziti prikladne izraze za oblikovanje misli u rečenice, slagati dijelove, prekrajati, dopunjati ili izbacivati napisano.

Pisani je tekst prostorno određen, organiziran na papiru i listovima, a vremenski je slobodan: čitati se može neprekidno ili s prekidima, redom kojim je tekst napisan ili redom kojim to čitatelj želi, može i u dijelovima, naročito u ponovljenim čitanjima. Vrijeme čitanja može se zaustaviti kod svake nejasnoće. Čitatelj je u ravnopravnu položaju s piscem nekog teksta, obojica imaju dovoljno vremena za svoju aktivnost. Pisac je u svojoj samoći opskrbljen s dovoljno vremena: i vremenom razmišljanja, i vremenom traženja, i vremenom promjena i vremenom nesigurnosti, i vremenom oblikovanja, jednom riječju – stvaralačkim vremenom. Citatelj uspostavlja vlastito čitalačko vrijeme, sastavljeno od vremena razumijevanja, vremena razmišljanja, vremena neslaganja, vremena pro-vjeravanja, vremena zapamćivanja.

Govoreni je pak tekst prvenstveno vremenski određen: slušatelji ga mogu slušati samo redom kako je izgovoren, i to je jedinstveno, prolazno, neponovljivo vrijeme. „Govor je organiziran u vremenskoj dimenziji, ali mu je komunikacijsko usmjerenje prostorno: od tu prema tamo, a ne od sada prema kasnije.”¹ On prenosi obavijesti od „... jednog čovjeka do drugog, u istom vremenu (u tzv. realnom vremenu). Ono što govornik misli, osjeća i hoće zahvaća i ispunjava sugovornika praktički bez zastoja.”²

Zbog ove razlike u primanju govornog i pisanog teksta nužno je drugačije sastavljati tekst namijenjen govoru od pisanoga. Na žalost, čitači vlastitih tekstova to ne znaju ili se ponašaju kao da ne znaju. Zato su slušaoci kojima je pisac postao čitač i koji napisani tekst primaju sluhom umjesto vidom u velikoj muci jer su neravnopravni. Pisac-

¹ Ivo Škarić: U potrazi za izgubljenim govorom, Zagreb, 1982, str. 36.

² Isto, str. 80.

–ozvučivač sabio je sve svoje vrijeme u zgusnut, prolazan tijek pa slušatelji nemaju dovoljno vremena za odgonetavanje, razmišljanje, provjeravanje, razlaganje tvrdnja. Sadržaj teksta možda bi tek donekle mogli slijediti ako potpuno nekritički slušaju što im izlagač čita, a to je vrlo teško jer zahtijeva izrazitu pažnju. Svako privremeno lutanje mislima pogubno je zbog nepovratnog gubljenja utrke s čitačevim vremenom. Spomenimo samo kako su u pisanom obliku ponavljanja nepotrebna, loša, dovoljno je uputiti na koju prethodnu rečenicu ili odlomak, dok su u govoru ponavljanja bitan strukturni dio.

Čitači-ozvučivači smatraju dobro napisan tekst sigurnim dokazom, odnosno osnovom dobrog izlaganja. Plaše ih tek tehničke čitačke pogreške: zamjena slogova, ispuštanje glasova ili riječi, preskočeni reci – dakle sve što okrnjuje tekst. Povremeno kašljanje, ponestajanje daha, zapletanje jezikom ako ga isprave, brzanje ili jednolično čitanje ne smatraju sudbonsnim pogreškama jer im je najvažnije tekst zvukom poslati u prostor, izbaciti ga prema slušaocima. Kao da je to njihova jedina dužnost, kao da je ozvučeni tekst sam u stanju na nekoga djelovati ili kao da je na slušateljima da prihvate bilo kakav uhom prepoznatljiv tekst.

Takvi čitači zaboravljaju da pisanjem i ozvučavanjem nisu obavili ni pola posla i da rijetko koji slušatelj uspijeva potpuno pratiti ozvučeni tekst.

Oni se ponašaju kao da su vjerne sluge svoga gospodara teksta koji se kao njihovo djelo otuđio i postao neka vrijednost po sebi. Ponašaju se kao da služe samo zato da publiku odvedu ili upute gospodaru, kao da nije važno što su time sami kao osobe svedeni na signal, prometni znak.

Još su očitiji znakovi sluganskog ponašanja prema tekstu i besmislenosti glasnog čitanja ponašanje ozvučivača kada saznaju da su znatno prekoračili unaprijed određeno trajanje izlaganja. Posebno ću nešto reći i o odmaku od trajanja koji se odnosi na sve vrste izlagača jer je i to, opet na žalost, česta pojava na skupovima.

ODNOS PREMA OGRANIČENOM TRAJANJU IZLAGANJA

Prema broju prijavljenih sudionika i raspoloživom vremenu održavanja, a zatim i prema važnosti tema, izlagača, pristupa itd. unaprijed se određuje, s naglaskom na najdužem trajanju, koliko pojedino izlaganje smije trajati. Sudionici to također unaprijed saznaju, slušatelji znaju koliko izlaganje da očekuju i izlagači su se dužni toga pridržavati. Međutim, uvijek ima ljudi koji se na to ne obaziru nego smatraju da imaju pravo produjivati vrijeme. Obično to opravdavaju količinom obavijesti koju su proglasili obaveznom, iako su upravo obavijesti ono što sami slobodno odabiru. Rečeno je već:

„Odmjeravati trajanje govora može se naučiti vježbanjem odmjeravanja količine informacija koju hoćemo reći s objektivnim vremenom koji nam je dan. Treba naučiti odvagnuti: toliko minuta – toliko informacija (ne riječi, ne misli, ne podataka, nego upravo količine informacija). Ako informacija ima previše, birajmo i odbacujmo, ako ih je premalo, dodajmo još, pa onda mirno i pametno, u normalnom vremenskom toku, u ritmu ili bez njega, govorimo bez pomisli na trajanje, ali ono će na kraju biti točno.”³

³ Isto, str. 183.

Preduga izlaganja slušači teško podnose jer ih iznevjeravanje očekivanog baca na muke. Moraju nastaviti slušanje, iako su vjerovali da će doći predah. Ako odustanu od slušanja, neće samo propustiti produženi dio izlaganja, nego će obezvrijediti to što su dotad slušali jer neće dobiti cjelinu. Zapravo ih izlagač ucjenjuje. Ili će pristati na nasilno, neočekivano, nedogovoreno produljenje koje će ih možda natjerati da bez očekivanog odmora slušaju ostala ili će im propasti uloženi trud slušanja jer ga neće izvesti do kraja. Slušatelji se obično bune različitim znakovima, a krajnji je čin protestan odlazak. Dobri voditelji predusreću bujanje takvih znakova opomenom govorniku da je prekoračio vrijeme ili još bolje – da se približava dogovoreni čas.

I kako se ponašaju neki od čitača–ozvučivača u tim trenucima? Neki uvrijeđeno pitaju moraju li iste sekunde prekinuti u pola rečenice, neki naprasno iznose zaključak, neki preskaču pojedine stranice teksta i čitaju samo odlomke koji im zapnu za oko, neki molećivo ili trijumfalno pokazuju da im preostaje samo još toliko i toliko redaka ili stranica, neki se uopće ne obaziru nego nastavljaju čitanjem kao da je voditelj neka dosadna muha koju je najbolje ignorirati. Neki od voditelja tome nasjedaju pa ne ponavljaju opomenu valjda iz učtivosti prema izlagaču, zaboravljajući da su tako i oni neučtivi prema slušačima, osim u izuzetnim prilikama kada je izlaganje toliko zanimljivo da slušači žele dalje slušati – što u pravilu jasno pokazuju.

E, a ima nekih čitača–ozvučivača koji nakon voditeljeve opomene počinju čitati sve brže i brže, do granice ljudskih mogućnosti artikulacije pa i preko nje, upravo sumanutom brzinom koja je daleko ostavila granicu razaznatljivosti svih riječi – uz objašnjenje da oni jednostavno moraju pročitati čitav tekst. Kao da ih netko silom na to nagoni! Samuel Beckett sjajno je prikazao sličan slučaj u drami: „U očekivanju Godota” kada Lucky izgovara svoj, najdulji monolog drame, a Vladimir, Estragon i Pozzo to prekidaju bacajući se na njega jer ga nisu nikakvim drugim načinom uspjeli navesti da prestane sve jače vikati svoj besmisleni tekst. Dojam je još potresniji kad pred vašim očima ne malaksava pod tekstom lik kazališne predstave nego stvaran čovjek, stručnjak, na primjer sveučilišni profesor.

ČITANJE NAPAMET

Neki izlagači ulože napor prema budućim slušateljima i nauče napamet svoj napisani tekst u najboljoj vjeri da su dali sve od sebe. Tako u izlaganju ne nude više slušateljima potiljak u prvi plan već lice, usta im nisu zabijena u tekst, tijelo im nije zakrivljeno prema dolje nego otvoreno publici, pogled im nije povremeno somnambulno trzanje očima u smjeru slušatelja, već može po njima trajno šetati ili se zaustavljati, zvuk se slobodnije širi.

Ako je izlagač vješt u čitanju napamet, napor će mu se isplatiti iz dva razloga. Prvi je činjenica da slušaocima nudi točku vizualne pozornosti – čovječje je lice, naročito oči i usta, zanimljivo kad govori, što se ne može reći za potiljak, spuštene kapke i hrbat nosa s nevidljivim ustima što povremeno nerazgovjetno govore papiru. A prema nekim istraživanjima, čovjeku se automatski uključuje određen broj slušnih stanica, koje su

inače isključene, ako gleda u smjeru izvora zvuka⁴. Laički bi se moglo reći da se samim gledanjem povećava koncentracija, što je sigurno donekle točno, iako to nije isto što i gledanje u izvor zvuka. Jer u dijelove slušanja pripada i određivanje zvukovnog prostora, tj. mjesta zvuka u prostoru. Mali dokaz da je riječ o dva različita zbivanja pružaju ljudi kad pažljivo gledaju ploču ili kazetu u želji da što bolje čuju tekst ili glazbu, iako zvuk dolazi iz zvučnika koji su im s leđa ili sa strane, a ne s gramofona ili kazetofona. U trenutku kad to čine, ne žele slušati uvjeravanje da ne gledaju u zvuk jer su se zapravo trudili bolje usredotočiti na slušanje.

Drugo poboljšanje zbog uspjela truda da se napisani tekst nauči napamet jest bar vizualna komunikacija s publikom uz čestu zvučnu. Napametni čitač može vidjeti kako slušatelji primaju ono što im govori, može zaključiti da im je prebrzo pa usporiti i prije nego što mu netko kaže: „Polakše!” ili pojačati govor prije nego netko vikne: „Glasnije!” Ako vidi da su previše nestrpljivi, može preskočiti neke dijelove teksta sa šansom da većina to ne primjeti, što je mnogo teže sa stranicama koje preskače u kupovima. Napametni izlagač osim lica ima slobodne i ruke i tijelo pa ih sve može usmjeriti publici i služiti se njima da bi pratio ili isticao dijelove svog izlaganja.

Međutim, budući da je i napametnom čitaču kao čitaču-ozvučivaču predmet izlaganja napisani tekst, on je samo prividno u istom vremenu sa slušateljima jer se oni moraju truditi da izrone između obilja obavijesti pismeno oblikovanih rečenica i udahnu malo vremena za shvaćanje. Ipak bar imaju šansu da im napametni izlagač dâ malo fizički praznog vremena (stanke ili znatno polaganije izgovaranje) kad im već nije osigurao psihički slobodno vrijeme rasteretivši rečenice: govorno ih oblikovavši i smanjivši im količinu obavijesti.

GOVORENJE NAPISANOG

Moguće je napisani tekst izlagati kao da se govori, ali to nije lako jer se govornik-čitač mora dobro potruditi da ni po čemu ne oda činjenicu kako mu je podloga napisani tekst. Teško je to zato što pismeno sastavljene rečenice moraju biti sintaktički čvrsto organizirane, one su u pravilu dulje od govornih, poredak im je riječi raznolikiji, riječi su biranije. Jer pisanje se služi samo riječima, one u vremenu prenose čitavu poruku, piše se nekom nepoznatom, neodređenom. Pismena rečenica sintaktičkim pravilima nameće određena mjesta isticanja koja se u govoru moraju sakriti, duge se pismene rečenice u dobru govoru često moraju skratiti da bi smisao bio jasniji. Pojedine za pismo birane riječi mogu se izbaciti ili zamijeniti običnima jer će ih ostali govorni znakovi, npr. intonacija, pogled, kretnja, opće ponašanje obojiti na naročit način.

Govornik napisanog čitavo vrijeme mora glumiti govor određenoj publici pred sobom, mora gotovo istovremeno raditi tri radnje: čitati u sebi napisani tekst, preoblikovati ga u govorni i tek tada izgovarati. Znamo da je za svaku glumu potreban i talenat i trud i vježba. Govornik napisanog mora imati svega toga u izobilju da bi mogao istovremeno razgrađivati pisanu i izgrađivati govornu rečenicu bez primjetnog šava.

⁴ A. V. S. de Reuck and Julie Knight, editors: *Hearing Mechanisms in Vertebrates*, J. A. Churchill Ltd., London, 1968.

. Ako u potpunosti ne uspije djelovati kao da govori svoj tekst, govornik napisanog čini ipak uslugu publici – olakšava im slušanje i time što im bar povremeno nudi govorne rečenice, a to su rečenice koje traju kao psihološka sadašnjost. Psihološka je sadašnjost, ili prezentnost, „količina govora koja nam može sva istovremeno zvučati, pa se stoga i najčvršće moguće međusobno povezivati”.⁵ Ona je za prosječnog čovjeka ograničena otprilike na osam izgovorenih riječi izgovorenih za pet sekundi. Kod izuzetno bistrih može biti i dvostruko veća, ali ako su slušači umorni, opušteni, rastreseni i manja.

Osim toga govornik slušačima poklanja i sve ono vrijeme koje utroši samo na čitanje u sebi i preoblikovanje. Jer zbog njega ipak ne može prebrzo govoriti.

PRIPREMLJENO GOVORENJE

Pripremljeno je govorenje jedini način izlaganja u kojem su slušatelji ravnopravni s izlagačem, u kojem se svi nalaze u istom vremenu. Pripremljeno govorenje znači da je izlagač unaprijed odlučio o obavijestima koje će poslati publici, njihovu količinu odredila je prilika – vrsta publike i ograničenje trajanja, unaprijed je odlučio i o govornom stilu, možda i pripremio neke dojmrljive jezične izraze. Ali tek u trenutku izlaganja govorno osmišljava tekst pa je zato vrijeme govorenja identično vremenu slušanja. Dok govornik traži prikladan izraz, slušatelj odgonetava sadržaj prethodnih izraza.

Za pripremu je važno da se izlagači uvjere kako imaju što reći, kako su podaci koje će izložiti nepoznati bar dijelu publike koju će obogatiti, kako na skupove dolazi publika koja hoće saznati nešto novo iz struke i koja zna da su u znanosti i mali rezultati napredak, da su čak i negativni rezultati značajni jer druge oslobađaju potrebe da krenu neuspješnim putem. Važno je i da slušateljima pristupe kao dobronamjernom sugovorniku koji može shvatiti i vrlo složena istraživanja i vrlo apstraktne rezultate ako mu se oni predoče na ljudski i primjerman način – govorom. Jer najmanje što slušatelj može ponijeti sa skupa jest lik stručnog pisca kojeg će poslije lakše i radije čitati, budući da ga je vidio i upoznao kao čovjeka koji mu je prenosio svoje misli, stavove, podatke kojima vlada (a nije tek prenosio riječi čitanjem).

Govor se može pripremiti na nekoliko načina:

NAPAMETNI GOVOR

Govornici mogu naučiti čitav govor napamet, a to znači da uče i tekst i interpretaciju. To je najnaporniji oblik pripreme i vrlo riskantan jer loša izvedba može izgledati kao napametno čitanje, tj. napametno izgovaranje teksta, a ono je bilo tek preduvjet za rad na pripremi. U takvoj je vrsti pripreme govora vrijeme okamenjeno i izlaganje pred publikom mora ga oživjeti. I kao što pravi glumac igra samo za publiku pred sobom, osjeća kako ona diše pa ga zato dobra publika i može ponijeti da vrhunski odigra svoju ulogu, tako i pravi napametni govornik mora imati većinu osobina velikog glumca, on svoj govor naučen u samoći i nekom drugom prostoru mora jedinstveno govoriti upravo za onu publiku koja je pred njim.

⁵ Ivo Skarić, isto, str. 175.

Naravno, ne može se baš od svakoga zahtijevati da tako glumački nauči čitav govor. Nekima je radi sigurnosti potreban napisan tekst, boje se zaborava. Tome se može do-skočiti, ali ne tako da se napiše čitav tekst, nego samo najbitnije.

GOVOR S BILJEŠKAMA

Najšire preporučljiv oblik pripremanog govorenja, odnosno izlaganja na skupovima dopušta pisani podsjetnik, a to su bilješke. U pripremi se napišu najvažnije obavijesti, okružene s mnogo bjeline da budu lako i brzo pregledne, te neki uspjeliji izrazi. To može učiniti svatko uz najviše šanse da mu izlaganje na skupu uspije.

Bez straha da će nešto bitno propustiti može prilagođavati svoj način govora uvjetima u kojima govori, a koje ne može unaprijed znati (bar ne detaljno i ne dugo prije izlaganja), na primjer veličini, obliku, akustici dvorane i publici – broju slušatelja, njihovoj zainteresiranosti, zamoru. Nije svejedno nastupa li ujutro prvi, prije ili iza odmora, na kraju zamornog kongresnog dana, na početku ili kraju čitavog skupa. Govornik može skraćivati ili produljivati govorne dijelove, može na primjer bolje objasniti pojmove ili u nepredviđenom ostatku vremena još jednom sažeto izložiti osnovne teze.

Ako dobro sadržajno, stilski i kompozicijski pripreme govor, govornici s bilješkama moraju se još i psihički pripremiti. Moraju znati da će suvislo govoriti budu li sigurni u sebe kao ljudsko biće i u svoju potrebu da publici iznesu neke obavijesti.

Da bi stekli povjerenje u sebe, dobro je da na osnovi svojih bilježaka izlože govor pred zamišljenom publikom, mjereći vrijeme.

GOVOR BEZ PRIPREME

U želji da budu prirodni ili pak iz lijenosti, neki se izlagači na skupovima uopće ne pripremaju, ni pismeno ni usmeno, nego jednostavno počinju govoriti. Neću opisivati izrazito talentirane govornike kojima uspijeva nepripremljen govor jer je takvih malo. Kod većine nepripremljenih govornika događa se nesporazum s publikom, nesklad suprotan onom kod čitača. U nepripremljenom govoru slušatelji redovito imaju previše vremena.

Slušatelji očekuju da će izlaganje na skupu biti informativno, da će govorenje biti suvislo, dobro komponirano. Kada se to ne događa sukladno očekivanju nego samo povremeno, slučajno, slušatelji se ili dosađuju u višku vremena ili prestaju slušati ili u najboljem slučaju uz veliku strpljivost odbacuju promašene govorne dijelove i spajaju sami neku cjelinu, što je za njih trebao učiniti izlagač.

Govornik ima pre malo vremena ako su mu obavijesti i redosljed njihova pojavljivanja slučajni. „Loše komponiran govor ravan je niz riječi i rečenica kojima se odnekle uvijek može pridodati još jedna i još jedna (n+1) bez ikakva izgleda na kraj; to je kao plovidba po bonaci, u magli, bez obale. Takvo izlaganje bez odmotavanja niti teško je pratiti jer ne dolazi ni od kud i ne prilazi ničemu.”⁶

⁶ Isto, str. 85.

Izlagачi koji se ne pripremaju iz želje za prirodnošću griješe upravo u tome – u izlaganju nije cilj prava spontanost jer govor pred masom nepoznatih ili polupoznatih ljudi s istaknutog mjesta ne može biti obična, prirodna, spontana pojava. To treba vježbati, za to se treba pripremiti.

Kad bi izlagачi znali koliko mogu postići dobrim izlaganjem na znanstvenim i stručnim skupovima, a koliko štete i sebi samima i struci, odnosno području kojim se bave ako je izlaganje puko čitanje ili nepripremljeno govorenje, vjerojatno bi uz odluku da sudjeluju na kakvom skupu odlučili i da se dobro pripreme za izlaganje. Ako odluče što će reći i zašto baš na skupu, trebaju se uvjeriti i da ih netko hoće i može slušati i da mu trebaju njegove obavijesti.

S a ž e t a k

Zrinka Babić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 82.085.1:801.4:061.3, stručni članak, primljen za tisak 8. siječnja 1986.

Lecturer and the Audience at Time Variance with Each Other

The author describes changes in the communication process between reporters at professional and scholarly conferences and their audience depending upon the presentation style: straight reading, memorized reading, impromptu speaking, speaking with the aid of notes etc.

NAUCI TREBAJU ČINJENICE, A NE EMOCIJE

Pavle Ivić

U broju 1 ovoga godišta Jezika izašao je članak *Razvoj književnog jezika po Pavlu Iviću*, čiji autor Dragutin Raguž negoduje zbog mog priloga *L'évolution de la langue littéraire sur le territoire linguistique serbo-croate*, objavljenog u *Revue des études slaves* 56/3, 1984. Značaj teme, netačna obaveštenja o mojim shvatanjima i obaveza prema uglednom francuskom časopisu čiji su urednici i saradnici predstavljani u krivom svetlu nalažu mi dužnost da odgovorim. Činim to nerado jer se moram osvrtnati na tekst koji je vredan pažnje jedino po tome gdje je izašao. Odgovaram, dakle, časopisu i njegovim čitaocima, a ne svom loše raspoloženom kritičaru.

Najmarkantnija odlika polemičara Dragutina Raguža je što veoma često pripisuje oponentu gledišta koja nisu njegova.

Str. 25. „To je sve u skladu s Ivićevim idejama da među štokavcima nema etničkih Hrvata.” Takvu ideju nikad nisam izrekao, ona mi je potpuno tuđa. Ona je netačna i kad je reč o vremenima do nacionalne integracije Hrvata u 19. veku, a uz to sadrži i zabludu u pogledu pojmova „etnički” i „narod”. Razume se, svi su Hrvati, uključujući tu i milione Hrvata štokavaca, „etnički Hrvati”. Raguž očito veruje u neki imanentan, rasni etnicitet i ne smatra etničku pripadnost promenljivom istorijskom kategorijom, pa to svoje shvatanje nehotice pripisuje meni. Svoje tvrđenje on ponavlja u zaoštrenoj, karikaturnoj formi na str. 26:

„U konstrukciji po kojoj nema Hrvata među štokavcima . . .”